

«ΠΕΡΙ ΟΝΟΥ ...»

Τὸ «Συναξάριον τοῦ τιμημένου γαδάρου» καὶ ἡ ὁμοιοκατάληκτη κρητικὴ παραλλαγή του, ἡ «Γαδάρου, λύκου καὶ ἀλουποῦς διήγησις ὠραία» (ἡ «Φυλλάδα τοῦ γαδάρου»), τελειώνουν μὲ τὸ θρίαμβο τοῦ συμπαθητικοῦ τετραπόδου. Ὁ γαΐδαρος γλυτώνει ἀπὸ τοὺς κατηγοροὺς του, τὸ λύκο καὶ τὴν ἀλεπού, τοὺς ρίχνει στὴ θάλασσα, μὲ δυὸ λόγια τοὺς νικά. Οἱ δυὸ νικημένοι ὀρκίζονται νὰ μὴν τὸν ξαναποῦν «γάδαρον»,

*ἀλλὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔστησαν νὰ τὸν λέγουν
ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὸ ἐξῆς Νίκον νὰ τὸν λαλοῦσι.*

Ἡ αἰτία δίνεται ἀμέσως παρακάτω:

*ἀλλὰ Νίκον ἄς τὸν λαλοῦν, ὅτι ἐνίκησέν μας,
τὸν λύκο καὶ τὴν ἀλουπού, καὶ ἐθανάτωσέ μας.*

Καὶ συνεχίζει ὁ ποιητὴς τοῦ Συναξαρίου ἐπαναλαμβάνοντας δύο φορές ἀκόμη τὸ καινούριο ὄνομα ποὺ κέρδισε ὁ νικητὴς. Τὰ ἴδια λέει καὶ ὁ ποιητὴς τῆς Φυλλάδας:

*Θαροῶ γιὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ γάδαρον δὲ σὲ κράζουν,
ἀλλὰ ὡς τιμότερον Νίκο σὲ ὀνομάζουν.
Τὸ ὄνομα ἐκέρδισες αὐτὸ μὲ πονηρία
καὶ τὴ ζωὴ σου ἔγλυσες ἀπ' αὐτὰ τὰ θηρία.*

Τί εἶναι ὅμως τὸ ὄνομα αὐτό; Λαϊκὴ ὀνομασία τοῦ γαΐδαρου, σατιρικὴ ἐπινόηση τοῦ ποιητῆ ἢ κάτι ἄλλο;

Ὁ K. Krumbacher¹ εἶχε τονίσει πρῶτος τὰ σατιρικὰ στοιχεῖα τοῦ ποιήματος καὶ σ' αὐτὰ εἶχε περιλάβει καὶ τὴν ὀνομασία *Νίκος*, ὑποδεικνύοντας ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν λαϊκὸ τύπο τοῦ *Νικόλαος*. Στὸ ποίημα δίνεται ἔμφαση στὴν ἐτυμολογία τοῦ λαϊκοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἀπὸ τὸ *νικάω*.

Ὁ P. Kretschmer² ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια ὑποστήριξε ἀντίθετα ὅτι πρόκειται γιὰ λαϊκὴ ἀτομικὴ ὀνομασία τοῦ γαΐδαρου. Ἔφερε παραδείγματα

1. GBL, 1891, σ. 462 σημ. 1.

2. BZ 6 (1897) 569 κ.έ.

ἀπὸ εὐρωπαϊκὲς γλωσσες, ὅπου συνηθισμένα κύρια ὀνόματα ἀνθρώπων δίνονται καὶ σὲ κατοικίδια ζῶα. Στὴ Γαλλία λ.χ. συχνὰ δίνουν στὸ γάιδαρο τὸ συνηθισμένο ὄνομα Martin (παροιμ.: Plus d'un âne s'appellent Martin). Τὸ ὄνομα *Νίκος* εἶναι πολὺ συνηθισμένο ὡς ὑποκοριστικὴ μορφή (ἔτσι τὴ χαρακτηρίζει) τῶν ὀνομάτων *Νικόλαος*, *Νικόδημος*, *Νικόμαχος* κ.τ.δ., ἔγινε λοιπὸν καὶ συνηθισμένο ἀτομικὸ ὄνομα τοῦ γαϊδάρου. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς, κατὰ τὸν Kretschmer, στηρίζεται τὸ ἀστεῖο τοῦ ποιητῆ τοῦ Συναξαρίου, στὸ ὅτι δηλαδὴ ἐτυμολογεῖται μὲ τὸ μῦθο ἓνα συνηθισμένο ὄνομα τόσο τοῦ ἀνθρώπου ὅσο καὶ τοῦ ζώου. Ὑπάρχουν ὅμως μαρτυρίες ὅτι τὸ ὄνομα αὐτὸ πραγματικὰ χρησιμοποιεῖται ἢ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὰ ζῶα; Ὁ Kretschmer ὑπενθύμισε ἓνα ἐπεισόδιο ποὺ διηγεῖται ὁ Πλούταρχος (Ἀντών. 65): Ὁ Ὀκταβιανὸς τὴ νύχτα πρὶν ἀπὸ τὴ ναυμαχία τοῦ Ἀκτίου βγῆκε νὰ κατοπτρεύσῃ τὸ στρατόπεδο τοῦ Ἀντωνίου. Συνάντησε στὸ δρόμο ἓναν χωρικὸ μὲ τὸ γάιδαρό του. Τὸν ρώτησε πῶς τὸν λένε, καὶ ἐκεῖνος ἀπάντησε πῶς ὁ ἴδιος ὀνομάζεται Εὐτυχος, ὁ γάιδαρός του Νίκων. Ὁ Ὀκταβιανὸς θεώρησε τὰ δύο ὀνόματα καλὸ οἰωνὸ καὶ μετὰ τὴ νίκη τίμησε μὲ χάλκινα ἀγάλματα τόσο τὸν ὀνηλάτη ὅσο καὶ τὸ γάιδαρό του. Ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Σουητώσιο (Octav. 96), τὸν Μιχαῆλ Γλυκᾶ (380 Bonn), τὸν Νικήτα Χωνιάτη (860 Bonn), τὸν Ζωναρᾶ (399 Bonn), μὲ μικρὲς παραλλαγές ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ ὀνηλάτη καὶ τοῦ ζώου. Στὸν Μιχαῆλ Γλυκᾶ ὁ ὀνηλάτης ὀνομάζεται Εὐτυχής, στὸν Χωνιάτη ὁ ὀνηλάτης Νίκων καὶ ὁ γάιδαρός του Νικάνδρος. Οἱ βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ προσθέτουν τὴν πληροφορία ὅτι τὰ χάλκινα ἀγάλματα μεταφέρθηκαν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στήθηκαν στὸν Ἰππόδρομο, ὁ Νικήτας Χωνιάτης ὅτι κατὰ τὴν ἄλωση τοῦ 1204 οἱ Φράγκοι συγκαθεῖλον καὶ αὐτὰ¹.

Τὸ ἐπεισόδιο αὐτό, ποὺ ὁ Kretschmer τὸ ἐρμήνευσε ὡς ἔξοχη μαρτυρία γιὰ τὴ συνηθισμένη χρησιμοποίησιν τοῦ ὀνόματος *Νίκων* - *Νίκος* γιὰ γαϊδάρους ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, δὲν ἔπεισε τὸν D. C. Hesselings². Ἀπαντώντας στὸ ἄρθρο τοῦ Kretschmer ὑποστήριξε ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Πλουτάρχου ὀδηγεῖ ἀκριβῶς στὸ ἀντίθετο συμπέρασμα. Ὁ Πλούταρχος γράφει ὅτι ὅταν ρώτησε ὁ Ὀκταβιανὸς τὸν ὀνηλάτη, ἐκεῖνος γνωρίσας αὐτὸν ἀπάντησε: *Ἐμοὶ μὲν Εὐτυχος ὄνομα, τῷ δὲ ὄνῳ Νίκων*. Τὰ ὀνόματα λοιπὸν τὰ ἔπλασε ἐπίτηδες ὁ ὀνηλάτης τὴ στιγμή ἐκείνη, ἐπειδὴ ἀναγνώρισε τὸν Ὀκταβιανό, γιὰ νὰ τοῦ προσιωνίσῃ καλὴ ἔκβαση στὴν ἀναμενόμενη ναυμαχία. Ἐξάλλου ἂν τὸ ὄνομα *Νίκων* ἦταν συνηθισμένο ὄνομα γαϊδάρου, αὐτὸ δὲν θὰ ἔκανε μεγάλη ἐντύπωση στὸν

1. Στὴ δευτέρη ἐκδοσὴ τῆς GBL, 1897, σ. 882, ὁ KRUMBACHER προσέθεσε τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Πλουτάρχου χωρὶς νὰ μεταβάλλῃ τὴν ἀρχικὴ του θέση σχετικὰ μὲ τὸν σατιρικὸ χαρακτήρα τῶν στίχων.

2. BZ 8 (1899) 148 κ.έ.

Ὁκταβιανό, ὥστε νὰ τοῦ στήση καὶ ἄγαλμα. Ἄλλὰ καὶ σήμερα τὸ ὄνομα *Νίκος* δὲν χρησιμοποιοεῖται γιὰ τὸ γαΐδαρο. Ἀντίθετα ὀνομάζεται συχνὰ στὰ παραμύθια *Νικόλας* ὁ λύκος. Τὸ ἀστεῖο τοῦ ποιητῆ, κατὰ τὸν Hesselring, ξεκινᾷ ἀπὸ τῆ λέξη *ὀνικόν*, ποῦ παραδίδεται καὶ μὲ τὸν τύπο *νικόν*, ἀπαντᾷ συχνὰ στὰ μεσαιωνικὰ κείμενα καὶ δηλώνει τὸ γαΐδαρο. Ἀπὸ τὴν αἰτιατικὴ τ' *ὀνικόν* σχηματίστηκε εὐκόλα ἡ ὀνομαστικὴ ὁ *Νικός*¹, κύριο ὄνομα, ἐπωνύμιο τοῦ γαΐδαρου. Εἶναι πιθανὸ στὸ σχηματισμὸ νὰ συνετέλεσε καὶ ἡ ὑπαρξὴ τοῦ πασίγνωστου ὀνόματος *Νίκος*, ὅπωςδῆποτε ὅμως δὲν ἦταν αὐτὸ ἡ ἀφετηρία. Δὲν προσδιορίζει ὅμως ὁ Hesselring ἂν ὁ σχηματισμὸς εἶναι λαϊκὸς ἢ πρόκειται γιὰ πλάσμα τοῦ ποιητῆ.

Στὸν ἴδιο τόμο τῆς *Byzantinische Zeitschrift* ὁ O. Crusius² ἐπέστρεψε στὴν ἀποψη τοῦ Krumbacher καὶ τοῦ Kretschmer, ὑποστηρίζοντας ὅτι τὸ λογοπαίγνιο *Νίκος* (=γάιδαρος) ~ *νίκη* δὲν εἶναι εὐρημα τοῦ ποιητῆ τοῦ Συναξαρίου, ἀλλὰ ὅτι κιόλας ἀπὸ παλιὰ ἕνας ἀρχαῖος μῦθος καὶ μιὰ παροιμία εἶχαν ὀδηγήσει στὴν παραγωγὴ τοῦ ὀνόματος ἀπὸ τὸ ρῆμα *νικῶ*. Ὁ μῦθος ἀπαντᾷ στὴν πεζὴ παράφραση τοῦ Βαβρίου (162 Cr.) καὶ στὴ *Recensio Augustana* τῶν Αἰσωπείων μύθων (186 Perry) καὶ διηγεῖται πῶς κάποτε ἕνας γαΐδαρος πήγαινε νὰ πέση σ' ἕναν γκρεμὸ. Ὁ ὀνηλάτης τὸν ἐπίασε ἀπὸ τὴν οὐρὰ καὶ τὸν τραβοῦσε πίσω, ὁ γαΐδαρος ὅμως δὲν στεκόταν. Ἔτσι κι ἐκεῖνος τὸν ἄφησε νὰ γκρεμιστῆ φωνάζοντάς του: *ὑπαγε, νίκα τὴν κακὴν νίκην*, ἢ, σύμφωνα με τὴν αἰσωπεία παραλλαγή: *νίκα· κακὴν γὰρ νίκην νικᾷς*. Τὸ δίδαγμα τοῦ μύθου ἔγινε παροιμία ποῦ μᾶς παραδίδεται μετὰ τὴ μορφὴ: *νικᾷ τὸν ὀνηλάτην* (Σούδα, Ψευδο-Διογεν. V. III 37). Γι' αὐτὸ ὀνομάστηκε ὁ γαΐδαρος *Νίκων* καὶ *Νίκος*· αὐτὸ τὸ ὄνομα βρῆκε ἀργότερα ὁ ποιητὴς τοῦ Συναξαρίου καὶ τὸ προσάρμοσε στὴν ἱστορία του.

Ὁ A. Thumb³, κλείνοντας τὴ συζήτηση, σχολίασε ὡς ἐξῆς τὶς ἀπόψεις ποῦ ὑποστήριξαν ὁ Hesselring καὶ ὁ Crusius: «Ἡ ἀλήθεια πρέπει νὰ βρισκεται στὴ μέση: τὸ προσηγορικὸ (*ὀνικόν*) ὑποβόηθησε τὴ μεταφορὰ τοῦ ὀνόματος *Νίκος* στὸ γαΐδαρο».

Καὶ ὅμως ἡ συζήτηση δὲν εἶχε κλείσει. Ὁ M. Vasmer⁴ ξαναγύρισε ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια στὸ ἴδιο πρόβλημα. Αὐτὸς ὑποστήριξε ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχη κάποια λέξη *(*ὀνίκος*), ποῦ νὰ δηλώνη τὸ γαΐδαρο. Ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου εἶναι συνηθισμένος στὰ Νέα Ἑλληνικά, ὅταν μ' αὐτὸν ἐπιτυγχά-

1. Αὐτὸν τὸν τονισμὸ ἀπαιτεῖ τὸ μέτρο καὶ αὐτὸν ἔχει, σύμφωνα με πληροφορίες τοῦ Hesselring, τὸ μοναδικὸ χειρόγραφο τοῦ Συναξαρίου, ὁ Vind. theol. gr. 244.

2. BZ 8 (1899) 483 κ.έ.

3. Indog. Forsch.-Anz. 15 (1903-4) 181 κ.έ.

4. BZ 17 (1908) 108 κ.έ.

νεται ἡ διαφοροποίηση παραγῶγων μορφολογικὰ ὁμοίων μὲ τις πρωτότυπες λέξεις (σταχτή) > στάχτη, βραδὺ > βράδυ κ.τ.ῶ.). Ἐδῶ ἡ διαφοροποίηση ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀπὸ τὸ ἐπίθετο *ὄνικος*. Τὸ παράγωγο ὅμως * (ὄ)νικός εἶναι μορφολογικὰ ὅμοιο μὲ τὸ ὄνομα *Νίκος*. Αὐτὴ ἡ ὁμοιότητα ἔδωσε τὴν ἐντύπωση ὅτι τὸ κύριο ὄνομα εἶναι ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσῃ τὸ γάϊδαρο. Ἀργότερα δημιουργήθηκαν ὁ μύθος τοῦ Βαβρίου καὶ ἡ παροιμία, ποὺ φανεροῦν ἀπόπειρες λαϊκῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος.

Στις ἴδιες αὐτὲς ἀπόψεις γυρίζει καὶ ἡ κατοπινὴ ἔρευνα. Ὁ F. Dölger¹ ἀποδίδει τὴ δημιουργία τῆς ὀνομασίας *Νίκος* στὸν ποιητὴ, μὲ λογοπαίγνιο γιὰ τὴ νίκη τοῦ γαϊδάρου. Ὁ A. A. Παπαδόπουλος² ξαναθυμᾶται τὸν Νίκωνα τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἀποδίδει τὴ δημιουργία τῆς ὀνομασίας σὲ αἰσώπειο μῦθο, διαφορετικὸν ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ εἶχε ὑποδείξει ὁ Crusius (187 Perry), στὸν ὅποιον ὁ γάϊδαρος νικά τὸ λύκο. Ὁ Λ. Ἀλεξίου³ ἐπανεκδίδοντας τὴ Φυλλάδα συνοψίζει τὸ πρόβλημα στὰ ἐξῆς λόγια: «Ὅσο γιὰ τὸν τιμητικὸ τίτλο «Νίκος», ποὺ ὁ ποιητὴς τῆς Φυλλάδας, σὰν εἶδος παράσημο, κολνάει στὸν ἀπίθανο θριαμβευτὴ τῆς ἄνισης ἀμάχης, εἶναι πιστεύω ἀρκετὰ φανερὴ ἡ ἀφορμὴ του, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται ἀπαραίτητο νὰ καταφύγωμε στὸν ἀρχαῖο κείμενο «Νίκωνα», . Νίκησε. Λοιπὸν πρέπει νὰ λέγεται Νίκος». Καὶ ἐντελῶς πρόσφατα ὁ Δ. Ι. Παῖλλας⁴, ἀφοῦ πολὺ πειστικὰ ὑπέδειξε ὅτι πρότυπο τοῦ Συναξαρίου πρέπει νὰ εἶναι μιὰ λαϊκὴ διήγηση στηριγμένη σὲ δύο αἰσώπειους μύθους (452 καὶ 187 Perry), ἀναφέρεται στὸν *Νίκο* τοῦ ποιήματος χωρὶς νὰ πάρῃ θέση στὸ πρόβλημα. Θυμίζει κι αὐτὸς τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Ἀκτίου συσχετίζοντάς το μὲ τις λαϊκὲς δοξασίες γιὰ τὴ μαγικὴ καὶ ἀποτρόπαιη δύναμη τοῦ γαϊδάρου. Ἐνισχύει μάλιστα τὰ ἐπιχειρήματά του μὲ τὸ ἐπιμύθιο «νίκα· κακὴν γὰρ νίκηην νικᾷς» τοῦ αἰσώπειου μύθου ποὺ εἶχε ὑποδείξει ὡς πρότυπο ὁ Crusius καὶ μὲ ἓνα ψηφιδωτὸ δάπεδο τῆς Djemila ποὺ παριστάνει γάϊδαρο νικητὴ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ASINUS NICA.

Ἄπ' ὅλην αὐτὴ τὴν προϊστορία γίνεται, νομίζω, φανερὸ ὅτι μόνο ὁ Hesselting εἶχε συλλάβει τὸ σωστὸ νόημα τῶν στίχων. Τόνισε ὅμως τὴν ἐξάρτηση αὐτοῦ τοῦ ὑποθετικοῦ πλάσματος *Νικός* ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ λέξη (ὄ)νικόν, χωρὶς νὰ σκεφτῆ μήπως μποροῦσε ἡ ἴδια λέξη ν' ἀποκατασταθῇ στὸ κείμενο. Ἄν τὸ χειρόγραφο τοῦ Συναξαρίου ἢ ἡ πρώτη ἔκδοσις τῆς Φυλλάδας τοῦ ἦσαν προσιτά, δὲν θὰ ὑπῆρχε πρόβλημα. Ἦταν ἀναγκασμένος ὅμως νὰ στηριχθῆ

1. Τεσσαρακονταετηρὶς Θεοφίλου Βορέα, Ἄθ. 1940, Α' σ. 134=Byzanz und die europäische Staatenwelt, Ettal 1953, σ. 206.

2. ΕΕΒΣ 23 (1953=Κανίσκιον Φ. Κουκουλέ) 388 κ.έ.

3. Κρ. Χρ. 9 (1955) 86.

4. ΕΕΒΣ 30 (1960) 413 κ.έ. καὶ αὐτ. 34 (1965) 332 κ.έ.

στην ἀτελή ἔκδοση τῶν δύο ποιημάτων ἀπὸ τὸν Wagner, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκδώσει χωρὶς νὰ δηλώσῃ τίποτε στὸ ὑπόμνημά του: 377 ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὸ ἐξῆς *Νίκον* νὰ τὸν λαλοῦσιν — 379 ἀλλὰ *Νίκον* ἄς τὸν λαλοῦν ὅτι ἐνίκησέν μας — 388 *Νίκος* ἄς ἦσαι ἀπὸ τοῦ νῦν, *Νικήτα* νὰ σὲ λέσιν — 393 ἀλλὰ *Νικήτα* καὶ *Νικὸν* ὅσοι τὴν γνῶσιν ἔχουν. Καὶ στὴ Φυλλάδα: 538 ἀλλὰ ὡς τιμιώτερον *Νίκο* σὲ ὀνομάζουν. Ὅπως φαίνεται, καὶ ἂν ἔγραφε παντοῦ *νικόν* ὁ Hesseling, τὸν ἐμπόδιζε ὁ στίχος 388, ὅπου τὸ ὄνομα βρισκόταν στὴν ὀνομαστικὴ ὡς ἄρσενικό (*Νίκος*). Προτίμησε λοιπὸν νὰ γράψῃ παντοῦ *Νικός* καὶ *Νικόν*, ὅπως ἐξἄλλου ἔκανε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Wagner στὸν στ. 393 ὅπου τὸ μέτρο τὸν περιορίζε.

Τὸ χειρόγραφο ὅμως (φ. 129^r) δίνει παντοῦ τὴ λέξη *νικόν*: 377 *νικόν* νὰ τὸν λαλοῦσι — 379 ἀλλὰ *νικόν* ἄς τὸν λαλοῦν — 388 *νικόν* ἄς ἴσε (ἔχι *νικός*) — 393 ἀλλὰ *νικήτα* καὶ *νικόν*¹. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ πρώτη ἔκδοση τῆς Φυλλάδας (Βενετία 1539): *νικόσε ὀνομάζουν*.

Ἡ λέξη εἶναι ἄρκετὰ συνηθισμένη στὴ μεταγενέστερη καὶ τὴ βυζαντινὴ ἐποχῇ. Τὸ LSJ ἀναφέρει τὴν ἔκφραση *ὀνικά κτήνη* (= ὄνοι) ἀπὸ δύο παπύρους τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. (B.G.U. III 912, 24 [33 μ.Χ.] καὶ P Gen. 23,4 [70 μ.Χ.]). Εἶναι ὅμως τουλάχιστον ἕναν αἰῶνα παλιότερη: ἡ ἴδια ἔκφραση παραδίδεται στὸν B.G.U. VIII 1782, 7 τοῦ 57-56 π.Χ. Καὶ ἀργότερα: Ethyle R. Wolfe, TAPA 83 (1952) 81 κ.έ. (=SGU VI 9150, 9-10 [5 μ.Χ.])· PErl. 101, 36 (269 μ.Χ.)· POxy. 2228, 42 (283 μ.Χ.)· POxy. 2474, 2 (3ος αἰ. μ.Χ.)· Boak and Yutie, The Archive of Aurelius Isidorus, 1960, ἀρ. 73, 12 (314 μ.Χ.)· J.W.B. Barns, Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 63 (1957) 5 (=SGU VI 9622, 20 [343 μ.Χ.]). Ὁ τελευταῖος πάπυρος παραδίδει τὴν ἔκφραση *ὀνικά τετράποδα*.

Ἀργότερα τὸ ἐπίθετο οὐσιαστικοποιήθηκε καὶ πῆρε τὴ σημασία ὄνος. Βλ. Trinchera, Syllabus 163, ἔτ. 1163 (*ὀνικὸν ἔν*)· 229, ἔτ. 1192 (σὺν τὸ *ὀνικόν*)· Ζαμπελίου, Ἱταλοελληνικά σ. 120, ἔτ. 1196 (διὰ βοῖδια καὶ ὀνικὸν νομίσματα ὀκτώ)· Διήγ. παιδ. 701 (τοὺς ἔχοντας τὰ ὀνικά)· Χρον. Μορ. Haun. 3715 (κι ὄσα ὀνικά κι ἂν εἴχασιν), Paris. 3714 (*ὀνικά* καὶ *φοράδια*)· Ἀσσίζ. Ἱεροσολ. 361, 31 Σάθ. (οὐ ἓνα ὀνικόν, οὐ ἕτερον ἄλλον κτηνόν). Ἡ λέξη ἐπιζεῖ στὴν Κύπρον μὲ τὶς μορφὰς *βονικόν* καὶ *γονικόν*². Τέλος ἐξέπεσε τὸ ἀρχικό *ὀ-* καὶ ἡ λέξη ἔγινε *νικόν*. Βλ. Πουλολ. 436 (*εἴχετε τάχα καὶ νικόν*),

1. Προσεκτικὴ ἀνάγνωση τοῦ χειρογράφου ἀποκαλύπτει καὶ ἄλλες παραναγνώσεις τοῦ Wagner. (Ἔχω ὑπόψην μου φωτογραφίες τοῦ κώδικα τῆς Βιέννης, καθὼς καὶ τῆς πρώτης ἔκδοσης τῆς Βενετίας).

2. Αθ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Κυπριακά, Ἄθ. 1891, Β' σ. 491, 513.

439 (ὄπου εὖρης τὸ νικόν)¹. Ὁ τύπος τὸ νικόν ἐπιζῆ στήν Κάρπαθο².

Καὶ νομίζω ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ μύθου δικαιολογεῖται ἀπόλυτα ἡ ἐκλογή τῆς λέξης αὐτῆς ἀπὸ τὸν ποιητῆ. Τὸ συμπαθητικὸ τετράποδο εἶχε ὡς τότε τὸ χυδαῖο καὶ ὑβριστικὸ ὄνομα γάδαρος³. Ἡ ἄλεπού τὸν ὀνειδίζει γι' αὐτό: 49 κ.έ. *μηδὲν ξυλοσοφῆς πολλά, ὅτι χωριάτης εἶσαι, / βάνανσος καὶ ἀπαιδευτος, χοντροὺς καὶ ψευδολόγος· / ὄντως πρέπει σε, γάδαρε, γάδαρον νὰ σὲ λέγουν. / φρόνιμος ἦτον ἄνθρωπος καὶ πρὸς τὴν θεωρίαν, / τὴν ἔχεις καὶ⁴ τὰ ἄλλα σου ἐπάνω στὸ κορμί σου, / ὅλα ἔναι παρασούλικα μετὰ τῆς θεωρίας⁵. / μά τὴν ἀλήθειαν, οὐδαμῶς θέλω τὸ ὄνομά σου⁶. Στὴν ἀρχὴ τοῦ Συναξαρίου ὁ ἥρωας χαρακτηρίζεται: Ὁ γάδαρος ὁ ταπεινὸς καὶ περιφρονημένος / καὶ πάντα κακορίζικος. Τώρα ὁμως, μετὰ τὸ θρίαμβό του, ἡ ἄλεπού κι ὁ λύκος (374 κ.έ.) ὁμόσασιν «γάδαρον» μὴ συντύχουν / μηδὲ καταφρονησῶσιν ὡς περιφρονημένον. / ἀλλὰ καὶ⁷ ὄνομα αὐτοῦ ἔστησαν νὰ τὸν λέγουν / ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὸ ἔξης νικόν νὰ τὸν λαλοῦσιν, / καὶ πλέον γάδαρον αὐτὸν ποσῶς μὴν τὸν εἰποῦσιν, / ἀλλὰ νικόν ἄς τὸν λαλοῦν, ὅτι ἐνίκησέν μας, / τὸν λύκον καὶ τὴν ἀλουπού... Ὁ νικητῆς δέχεται ὕστερα τὸ ἐγκώμιο τοῦ ποιητῆ: 385 κ.έ. *χαρὰ σὲ σέ, κῆρ γάδαρε, μὲ**

1. Παραπέμπω στὴν ἐκδ. KRAWCZYNSKI, Βερολίνο 1960. Στὸν στ. 436 τὰ κυριότερα χφφ (CV) ἔχουν καὶ νικόν. Στὸν στ. 439 τὰ ἴδια χφφ καὶ ὁ Lesbiacus ἔχουν τὸν νικόν. Ἡ Krawczynski σημειώνει στὸ ὑπόμνημα, μόνο γιὰ τὸ τελευταῖο χφ, τὸν Νικόν, χωρὶς λόγο.

2. Ε.Μ. ΜΑΝΩΛΑΚΑΚΗ, Καρπαθιακά, Ἀθ. 1896, σ. 204, καὶ Ι. Γ. ΣΚΑΡΔΑΣΗ, Πλάτων 27/28 (1962) 401.

3. Παλιότερα ἦταν συνηθισμένη ἡ λαϊκὴ ἐτυμολογία τοῦ γάδαρος ἀπὸ τὸ *ἀεὶ δέρεσθαι*, καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ συχνὰ ἀπαντᾷ ἡ λέξη μὲ τὴ μορφή *αἰείδαρος*. Βλ. DUCANGE στὴ λ.

4. Ὁ Wagner ἐκδ. εἰς.

5. Ὁ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ, Λαογραφία 3 (1911) 370, διόρθωσε *παρασούμικα*=*παρασούσουμα*, σημαδιακά, κολοβά. Βλ. καὶ ΣΤ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗ, Λαογραφία 3 (1911) 618. Ἀλλὰ *παρασούμι* στὴ Μακεδονία εἶναι τὸ παρωνύμιο (Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ λαογραφικά, Ἀθ. 1950, Β' σ. 272), ὥστε *παρασούμικα* (ἂν εἶναι αὐτὴ ἡ σωστὴ γραφή) θὰ μπορούσε νὰ σημαίνει «παρώνυμα, ταυτόσημα». Ἡδη στὴν ἀρχαιότητα ἡ ἔκφραση *ὄνομα παράσημον* εἶχε ἀνάλογη σημασία, «ἐνδεικτικὸ, δηλωτικὸ» (Πλουτ. Κοριολ. 23: *τὸ παράσημον ὄνομα τῆς πρὸς ὑμᾶς ἔχθρας*). Ἔτσι τὸ νόημα θὰ ἐξομαλυνόταν κάπως. Πρβ. WAGNER, σ. 380: *dixerim sensum vocis παρασουλικὸς conveniens, ut sic veritas "omnia tua conveniunt cum forma corporis"*. Νομίζω ὁμως ὅτι τὸ νόημα ποὺ περιμένει κανεὶς εἶναι «ὅλα σου εἶναι ταιριαστά μὲ τὸ ὄνομά σου». Προφανῶς τὸ *μετὰ τῆς θεωρίας* ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὸ *καὶ πρὸς τὴν θεωρίαν* δύο στίχους παραπάνω. Ὁ Wagner, ἴσως σωστά, ὑποδεικνύει ὅτι κάποιος στίχος πρέπει νὰ ἔξέπεσε ἐδῶ.

6. Ὑβριστικὸ χρώμα εἶχε καὶ ἡ λέξη *σκύλος*. Στὴν «Διήγησιν παιδιόφραστον» ἡ ἄλεπού ξανακάνει τὸν ἴδιον ὀνειδισμό, αὐτὴ τὴ φορὰ πρὸς τὸ σκύλο: 199 κ.έ. *τί ἐναι, σκύλε, τὸ λαλεῖς, τί ἐν τὸ τζαμπουνίζεις, / σκύλον σὲ λέγουν ὄνομα, ἀληθῶς σκύλος εἶσαι, / καὶ γὰρ κατὰ τὸ ὄνομα ἔχεις τὴν πολιτείαν*.

7. Ὁ Wagner ἐκδ. τό.

τὴν προτίμησίν σου, | τὸ πάρεον ἐκέρδισες καὶ τὴν τιμὴν τοῦ κόσμου. | ὦ γάδαρε, κὺρ γάδαρε, πλεὸν γάδαρος οὐκ εἶσαι, | νικὸν ἄς εἶσαι ἀπὸ τοῦ νῦν, Νικήτα νὰ σὲ λέσιν.

Τί εἶναι ὅμως τὸ πάρεον ποὺ κέρδισε ὁ γάιδαρος; Ὁ Wagner δέχτηκε στὸ κείμενό του τὴ διόρθωση τοῦ Βικέλα *τροπάριον ἐκέρδισες*. Ἡ διόρθωση ὅμως δὲν εἶναι ἀναγκαῖα. Ἡδη τὸν 12ο αἰ. τὸ λατ. *par* (=ἴσος) εἶχε ἀποκτήσει τὴ σημασία «ἴσος στὰ πολιτικά δικαιώματα». Ἀπὸ τὴ σημασία αὕτη εὐκολα μεταβλήθηκε σὲ νομικὸ ὄρο τοῦ φεουδαρχικοῦ βίου, ποὺ δήλωνε τοὺς ἴσους μέσα σὲ μία τάξη εὐγενείας. Περιφρημὴ εἶναι ἡ περικοπὴ ἀπὸ τὴ Magna Carta τοῦ 1215 (39): *Nullus liber homo capiatur, vel imprisonetur, ... nisi per legale iudicium parium suorum*. Ταυτόχρονα ἡ ἴδια σημασία ἐπεκράτησε καὶ στὰ ρωμανικά παράγωγα τῆς λέξης. Ἔτσι π.χ. τὰ ἀγγλ. *peer*, γαλλ. *pair* (παλ. γαλλ. *per, peer*), ἰτ. *pari*, μετέπεσαν στὴ σημασία «προνομιούχος, εὐγενής». Γνωστοὶ εἶναι οἱ Douzepers, τὸ συμβούλιο τῶν δώδεκα εὐγενῶν τοῦ Καρλομάγνου. Ἡ ἀφρημένη ἔννοια, ἡ ιδιότητα τοῦ εὐγενοῦς, λέγεται στίς γλώσσες αὐτές: ἀγγλ. *peerage* (μεσ. λατ. *paragium* καὶ *peragium*), γαλλ. *pairie* (προβηγ. *paria*), ἰτ. *paria*. Ἄλλοι εἰδικότεροι ἀπὸ μένα ἄς προσδιορίσουν ἀπὸ ποιά συγκεκριμένη ρωμανικὴ γλώσσα προέρχεται τὸ πάρεον. Ἐγὼ ὑποψιάζομαι ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἰσπανικὴ ἢ μιὰ συγγενικὴ τῆς διάλεκτο. Μολονότι σ' αὐτὴν δὲν ἔχει διασωθῆ ἡ σημασία τῆς εὐγενείας, ἐν τούτοις ἡ ἀρχικὴ ἔννοια τῆς λέξης, «ἡ ἐξομοίωση, τὸ συνταίριασμα, τὸ ζευγάρωμα», τὸ ἀφρημένο δηλ. οὐσιαστικὸ τοῦ *par*, εἶναι στὰ ἰσπανικά *pareo*, ὁμόηχο σχεδὸν μὲ τὸ πάρεον τοῦ Συναξαρίου¹. Ὁ γάιδαρός μας λοιπὸν μὲ τὴ νίκη του κέρδισε ἀρχοντικὸ προνόμιο, τίτλο εὐγενείας, καὶ μαζί τὴν τιμὴν τοῦ κόσμου.

Ὁ ποιητὴς διαλέγει τὴ λέξη *νικόν*, γιὰτὶ προφανῶς εἶναι λογιότερη καὶ γι' αὐτὸ εὐγενικότερη ἀπὸ τὸ γάδαρος. Αὐτὸ δὲν φαίνεται μόνο ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ λέξη ἀπαντᾷ κυρίως σὲ ἔγγραφα καὶ ἐπίσημα κείμενα. Τὸ ὑπαινίσσεται καὶ ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς μὲ τὴν καταληκτικὴ ἀποστροφή του πρὸς τοὺς ἀναγνώστες ἢ μᾶλλον τοὺς ἀκροατές του: 389 κ.έ. *λοιπὸν ὅσοι τὸ ἀκούσασιν καὶ ὅσοι τὸ ἀκούγουν, | διὰ τὴν τιμὴν σας, γάδαρον ποσῶς μὴ τὸν εἰπήτε, | καθὼς καὶ ἐπεκράτησεν τινὲς καλοὶ ἀνθρώποι, | ὡσὰν τὴν ἀφεντία σας², γάδαρον δὲν τὸν λέγουν, | ἀλλὰ Νικήτα καὶ νικὸν ὅσοι τὴν γνῶσιν ἔχουν*. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ ποιητῆς τῆς Φυλλάδας: 537 κ.έ. *Θααρῶ γιὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ γάδαρον δὲν σὲ*

1. Ἡ λέξη δὲν ἀπαντᾷ, ὅσο ξέρω, ἄλλη φορὰ στὴν ἐλληνικὴ γραμματεία. Μιὰ συγγενικὴ λέξη, ποὺ πέρασε στὰ ἐλληνικά ἴσως ἀπὸ τὴν ἴδια διάλεκτο, εἶναι ἡ *παρέα* (ἰσπ. *pareja*=ζευγάρι, ὁμάδα ἀπὸ ἴσους).

2. Ὁ Wagner ἐκδ. *ὡσὰν τὸν ἀφέντην (γάδαρον)*.

κράζου, / ἀλλὰ ὡς τιμιότερον νικῶ σὲ ὀνομάζου. Φυσικά, ὡς τιμιότερον σημαίνει «ὡς ἄξιον μεγαλύτερης τιμῆς, ὡς εὐγενέστερον».

Τέτοια εὐφυολογήματα σχετικὰ μὲ τὴν ὀνομασία τῶν ζώων δὲν εἶναι σπάνια στὴ λαϊκὴ βυζαντινὴ γραμματεία. Στὴν «Διήγησιν παιδιόφραστον τῶν τετραπόδων ζώων» ἀνάμεσα στὰ πολλὰ ἀστεῖα, ποὺ μὲ λαϊκὴ σατιρικὴ διάθεση διανθίζου, τὸν στενὰ αἰτιολογικὸ χαρακτήρα τῶν ἀλλεπάλληλων μύθων, καὶ ποὺ ἔχουν συνήθως στόχο τὴν ἐμφάνιση, τὶς συνήθειες καὶ τὶς ιδιότητες τῶν ζώων, συναντοῦμε καὶ ἄλλα ποὺ ἔχουν στόχο τὰ ὀνόματα τῶν ζώων. Εἶδαμε παραπάνω (σ. 59 σημ. 6) τοὺς στίχους ποὺ ἀπευθύνει ἡ ἄλεπού στὸ σκύλο. Ἄλλοῦ τὸ ἐλάφι δανείζεται μιὰ ὀλόκληρη γλώσσα ἀπὸ κάποιον ἐτυμολογικὸ λεξικὸ γιὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ λαγὸ: 335 πτώξ γραφικῶς ὁ λαγωός, ἐκ πτήσσω τοῦ φοβοῦμαι¹. Τέλος ὁ πάρδος κατηγορεῖ τὸν λεοντόπαρδο: 865 κ.έ. ἐσὺ οὐκ εἶσαι φυσικόν, ἀλλὰ ἐξ ἡμισείας, / ἔχεις ἀπὸ τὸν λέοντα, ἔχεις καὶ ἀπὸ μένα, / καὶ εἶσαι ζῶον πονηρόν, κοπελοαναθρεμμένον, / καθὼς δηλοῖ τὸ ὄνομα τὸ τοῦ λεοντοπάρδου. / ἐγὼ δὲ πρὸς τὸ ὄνομα ἔχω καὶ τὴν ἀνδρείαν / πάρδος γὰρ εἶμαι δυνατός, ὅλως ἀνδρειωμένος².

Ἄναμφισβήτητα, νομίζω, πρέπει τώρα πιά ν' ἀποκλειστῇ ἡ σχέση τοῦ ὀνόματος μὲ τὰ ἐπιμύθια τῶν αἰσωπειῶν μύθων, ποὺ ἔχουν ἀποκλειστικὰ διδασκατικὸ καὶ καθόλου αἰτιολογικὸ, ἐτυμολογικὸ ἢ μαγικὸ χαρακτήρα. Τὸ κυριότερο γνώρισμα τοῦ γαϊδάρου εἶναι ἡ ἐπιμονὴ καὶ τὸ πείσμα του, καὶ αὐτὰ προσπαθεῖ νὰ εἰκονίσῃ ὁ ἀρχαῖος μυθογράφος. Τὸ NICA ὅμως στὸ ψηφιδωτὸ τῆς Djemila εἶναι ἡ συνηθισμένη προσφώνηση στοὺς αὐτοκράτορες. Ὁ Πάλλας τονίζει κάπως ὑπερβολικὰ τὶς μαγικὲς ιδιότητες τοῦ γαϊδάρου καὶ παραβλέπει τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὸ ἀστειότερο ζῶο, τὸ πιὸ κατάλληλο μέσο γιὰ σάτιρα. Ὁ γαῖδαρος νικητῆς, ὁ γαῖδαρος βασιλιάς, ὁ γαῖδαρος ἅγιος (μὲ εἰδικὴ μάλιστα γιορτὴ καὶ ἀκολουθία) εἶναι κοινὸς τόπος στὴ λαϊκὴ παραγωγή τῆς Δύσης³. Οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ καμιὰ σχέση μὲ τὸν

1. Πρβ. Μέγ. Ἐτυμ. 695, 19 πτώξ· ...ἢ ἀπὸ τοῦ πτήσσω, τὸ φοβοῦμαι... σημαίνει δὲ τὸν λαγόν.

2. Ἄναλογες ἐτυμολογίες ἀπὸ τὸν Φυσιολόγο (E. LEGRAND, *Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques* 7, 1873, 225 κ.έ.) δὲν παρουσιάζου ἀυτὸν τὸν σατιρικὸ χαρακτήρα: 92 ἔλαφος ὀνομάζεται διὰ τὸ ἐλεῖν τοὺς ὄφεις· 691 κλέπτει τὰ ὠὰ ἐξ αὐτῆς (ἀπὸ τὴν ξένη φωλιά), παίρνει τα στὴν φουλιάν της, / ἐξ οὗ τὸ πέροδις κέκληται, πτερόστρου καὶ κλέπτου· 826 καὶ μὲ τὰ χεῖλη κιλαδεῖ καὶ χειλιδῶν ἀκούει.

3. Γιὰ τὴν fête des ânes ἢ festa asinaria βλ. πρόχειρα E. K. CHAMBERS, *The Mediaeval Stage*, Λονδ. 1903, I σ. 282, 306, 331 κ.έ. Στὴν ἀφετηρία της εἶχε παγανιστικὸ θρησκευτικὸ χαρακτήρα, καὶ γρήγορα ἤρθε σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ χριστιανικὴ ἐκκλησία, ποὺ ἔβλεπε τὴ γιορτὴ ὡς διακωμώδηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς τελετουργίας. Ὅπου ὅμως οἱ ἀφορισμοὶ καὶ οἱ ἀπαγορεύσεις δὲν ἐπέτυχαν νὰ κάνουν τὴ γιορτὴ νὰ ξεχαστῇ, ἐκεῖ ἡ ἐκκλησία ἀναγκάστηκε νὰ τὴν ἐνσωματώσῃ ταυτίζοντας τὸν τιμῶμενο γαῖδαρο μὲ τὸ πουλάρι τῆς Κυριακῆς

Νίκωνα του Πλουτάρχου. Και αν δεν είναι πλάσμα του όνηλάτη τὸ όνομα, όπως υποστήριξε ὁ Hesselring¹, όπωςσδήποτε όμως είναι άτομικό όνομα, πού είναι αδύνατο νά μετατραπῆ σέ γενική έπωνυμία του ζώου, όπως απαιτεῖται στην περίπτωση μας². Σήμερα στά παραμύθια ἡ γενική έπωνυμία με την όποία χαρακτηρίζεται ὁ γάιδαρος είναι «κύρ Μέντιος», ἡ άλεπού «κυρα-Μάρω» και ὁ λύκος «γερο-Νικολός». Άτομικά όνόματα συνήθως δέν δίνουν στους γαιδάρους. Τά λίγα όνόματα πού άκουσα σχετίζονται με τὸ χρώμα ἢ άλλα χαρακτηριστικά τους (*Γκέσος, Τσίφτης*). Σπάνια έχουν και όνόματα ανθρώπων, βαφτιστικά ἢ έπωνυμα, πού τους δίνονται (όπως και στους σκύλους) με διάθεση σατιρική ἢ ύβριστική (όνόματα έχθρών ἢ πολιτικῶν αντιπάλων). Τὸ μόνο άρσενικό άτομικό όνομα πού άκουσα νά δίνεται σέ γάιδαρο χωρίς καμιά φανερή σατιρική διάθεση είναι *Μάρκος*³. Άντίθετα, κάπως πιό

των Βατων και θεσπίζοντας θρησκευτικές πομπές, κατά τις όποιες ένας γάιδαρος ἢ ένα ξύλινο όμοίωμά του περιφερόταν στους δρόμους καθώς οι πιστοί τόν έπευφημοῦσαν και έστρωναν μπροστά του βάγια. Τέτοιες τελετές μαρτυροῦνται από τόν 10ο αἰ. στή Augsburg και άλλου. Βλ. και K. YOUNG, *The Drama of the Medieval Church*, Oxford 1933, I σ. 94 κ.έ., 551. Φαίνεται ότι τὸ ψηφιδωτό τῆς Djemila, πού παριστάνει έναν γάιδαρο με ένα κλαδί από βάγια μπροστά του στή έδαφος και επάνω τῆ θριαμβευτική προσφώνηση *Asinus Nica*, άποτελεῖ μαρτυρία για την παλαιότητα τῆς λαϊκής αὐτῆς γιορτῆς.

1. Στους ρωμαϊκούς χρόνους συνήθιζαν νά δίνουν όνόματα δηλωτικά τῆς νίκης στά άλογα του ίπποδρόμου. Έτσι μᾶς παραδίδονται όνόματα όπως: *Victor, Beronica, Polypticus, Callinicus, Εὐθύνικος, Ἰσπόνικος, Φερένικος, Νικηφόρος, Νικοπόλεμος, ακόμη και Νικόλαος*. Βλ. O. KELLER, *Die antike Tierwelt*, Λιψία 1909, σ. 256 κ.έ. Δέν άποκλείεται τὸ άνεκδοτο του Πλουτάρχου νά είναι επηρεασμένο από την όνοματολογία του ίπποδρόμου, γιατί και του ίδιου του όνηλάτη τὸ όνομα παραδίδεται ως όνομα κέλης: *Εὐτύχης, Felix, Felicissimus*.

2. Ὁ τύπος *Νίκος* είναι αρκετά παλιός. Άπαντᾶ σέ δύο άγιορείτικα έγγραφα ἡδη του 9ου αἰ.: *Viz. Vrem.* 5 (1898) 486 και 488 (πληροφορία του φίλου κ. St. Henrich). Επίσης στην κριτορική έπιγραφή τῆς μονῆς Νταου Πεντέλης, πού τῆ χρονολογοῦν στή δεύτερο μισό του 12ου αἰ.: *Νίκος ὁ Καμ(α)τιρ(ός)*. Βλ. Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Ἡμερολόγιο Ὀδοιπορικοῦ Συνδέσμου*, 1925, σ. 183 κ.έ., Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, *Εὐρετήριον των Μνημείων τῆς Ἑλλάδος*, τεῦχ. Γ', Ἄθ. 1933, σ. 185, Γ. Γ. ΛΑΔΑ, *Συλλέκτης* 2, τεῦχ. 1 (1957) 30. Τὸ άγιωνυμικό *Νίκων* (ὁ μετανοεῖτε) άποδόθηκε από τὸ λαό "*Αἱ Νίκος* (Χρ. Ι. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Τοπωνυμικό τῆς Ρόδου*, Ρόδος 1951, σ. 176), ενώ αντίθετα τὸ *Νικόλαος* συναντᾶται παντοῦ ως "*Αἱ Νικόλας*. Μολαταῦτα διστάζω νά δεχτῶ ότι τὸ άτομικό *Νίκος* προέρχεται κι αυτό από τὸ *Νίκων* (κατά τὰ *γέρον*) *γέρος, δράκων* > *δράκος, Χαρίτων* > *Χαρίτος*: Α. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, δ.π.), και ὅχι από τὸ *Νικόλαος* με συντόμηση, όπως *Δημήτριος* > *Δῆμος, Βασίλειος* > *Βάσος, Ἀλέξανδρος* > *Ἀλέκος* κ.τ.δ. (Μ. ΦΙΛΗΝΤΑ, *Γλωσσογνωσία Α'*, σ. 66).

3. Τὸ ίδιο όνομα συνήθιζον νά δίνουν οι Γύφτοι στις άρκοῦδες τους. Και είναι χαρακτηριστικό ότι στή Γαλλία τὸ συνηθέστερο όνομα τόσο για τους γαιδάρους όσο και για τίς άρκοῦδες των Γύφτων είναι *Martin*. Βλ. P. KRETSCHMER δ.π.

συνηθισμένο εἶναι νὰ ὀνομάζωνται μὲ κοινὰ ἀνθρώπινα ὀνόματα οἱ θηλυκοὶ γαίδαροι (*Κατίνα, Μαρίκα*)¹.

Ὁ Στ. Π. Κυριακίδης ὁμοῦ μαρτυρεῖ ὅτι παραδίδεται ὡς γενικὴ ἐπωνυμία τοῦ γαϊδάρου τὸ ὄνομα *Νίκος*². Ἐγώ, ὅσο κι ἂν ἐρεύνησα, σὲ καμιά περιοχὴ δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ τέτοια ἐπωνυμία. Δὲν ἀποκλείεται ὁμοῦ νὰ ἔχη δίκιο ὁ Κυριακίδης καὶ νὰ μὴν παρασύρθηκε ἀπὸ τὸ μῦθο τοῦ Συναξαρίου καὶ τῆς Φυλλάδας. Σὲ τέτοια περίπτωση, ἡ ἐπωνυμία αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι ὑστερογενής, νὰ ἔχη δηλαδὴ τὴν ἀρχὴ τῆς σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ποιήματα ποῦ ἐξετάζουμε. Γιατὶ, ἂν ἡ γραφὴ *Νίκος* ἀντὶ νικόν στὸ Συναξάριον ἔγινε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1874 ἀπὸ τὸν Wagner, τὸν πρῶτο ἐκδότη τοῦ ποιήματος, ἡ ἴδια παρανόηση εἶχε ἤδη γίνεῖ καὶ ἐπικρατήσῃ πολὺ παλιότερα, στὶς λαϊκὲς ἐκδόσεις τῆς Φυλλάδας. Εἶπα παραπάνω ὅτι ἡ πρώτη ἔκδοση τῆς Φυλλάδας (Βενετία 1539) ἔχει τὴ σωστὴ γραφὴ νικό. Μὲ τὸν καιρὸ ὁμοῦ ἡ λέξι γινόταν, ὅπως φαίνεται, ὄλο καὶ πιὸ ἀγνωστὴ. Κάποιος ἐκδότης τοῦ δημοφιλοῦς κρητικοῦ ποιήματος ἐξέδωσεν *Νίκο*, καὶ ἡ γραφὴ αὐτὴ ἐπεκράτησε. Δὲν μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω πότε ἔγινε αὐτὸ γιὰ πρώτη φορὰ. Τὶς ἐκδόσεις τοῦ 1601³, τοῦ 1629⁴ καὶ τοῦ 1642⁵ δὲν μπόρεσα νὰ τίς δῶ. Σ' ἓνα ἀντίτυπο ὁμοῦ τῆς Φυλλάδας τυπωμένο τὸ 1643 στὴ Βενετία⁶ ὑπάρχει κιόλας ἡ γραφὴ *Νίκο* σὲ ὀνομάζουν. Ἡ ἀλλαγὴ λοιπὸν ἔγινε

1. Οὔτε καὶ τὸ ὄνομα *Νικήτας* μπόρεσα νὰ βρῶ νὰ χρησιμοποιῆται γιὰ γαίδαρο. Αὐτὸ πιθανὸν νὰ εἶναι σατιρικὴ ἐπινόηση τοῦ διασκευαστῆ τοῦ Συναξαρίου (388 νικόν ἄς εἶσαι ἀπὸ τοῦ νῦν, *Νικήτα νὰ σέ λέσι*: 393 ἀλλὰ *Νικήτα καὶ νικόν ὅσοι τὴν γνώσιν ἔχουν*). Στὴ Φυλλάδα τὸ ὄνομα αὐτὸ δὲν ἀπαντᾷ, πράγμα ποῦ μπορεῖ νὰ ὑποδηλώνη ὅτι δὲν ὑπῆρχε στὴν ἀρχικὴ μορφή τοῦ ποιήματος. Γιατὶ φαίνεται νὰ ἔχη δίκιο ὁ Krumbacher, ποῦ ὑποστηρίζει, ὁ.π., ὅτι ἡ Φυλλάδα εἶναι διασκευή ὄχι τοῦ σωζόμενου Συναξαρίου, ἀλλὰ τοῦ ἄμεσου προτύπου του.

2. Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Ἀθ. 1965, σ. 392. Τὸ ἴδιο ὑποστηρίζει καὶ ὁ Α. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ὁ.π. 389.

3. LEGRAND, BH 17. s. 5, σ. 3· μήπως ὁμοῦ τὸ *αχω* τοῦ ἐντύπου σημαίνει 1600, θέλει δηλαδὴ νὰ ἀποδώσῃ τὸ *αχῶ* (ἔτει);

4. Αὐτ. I σ. 273.

5. Αὐτ. I σ. 428.

6. Δὲν περιλαμβάνεται στὴν Β.Η. τοῦ LEGRAND οὔτε, ὅσο ξέρω, σὲ κανένα ἀπὸ τὰ συμπληρώματά τῆς: ΓΑΛΛΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΙΑΛΟΥΠΟΥΣ, *διήγησις ὠραία*: [Ἑυλογραφία] *ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ*, *αχμγ'*. Παρὰ Ἰωάννη Ἀντωνίω τῷ Ἰουλιανῶ: — Πουλιέται κοντὰ εἰς τὸν πόντε τοῦ ἀγίου Φαντίνου. Σελίδες 26. Διαστ. 14,5×10,0. Τὸ ἀντίτυπο ὑπάρχει στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ἀρ. εἰσαγ. 103421) δεμένο μαζί μὲ τὴν πρώτη ἔκδοση τῆς «Βοσκοπούλας» (Βενετία 1627) καὶ μιὰ ἔκδοση τῆς «Ἱστορίας τῆς Σωσάννης» τοῦ 1642, ποῦ ἐπίσης δὲν περιλαμβάνεται στὴν Β.Η. καὶ τὰ συμπληρώματά τῆς: *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΩΣΑΝΝΗΣ*: — [Ἑυλογραφία] *ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ*, *αχμβ'*. Παρὰ Ἰωάννη Ἀντωνίω τῷ Ἰουλιανῶ: — Πουλιέται κοντὰ εἰς τὸν πόντε τοῦ ἀγίου Φαντίνου. Σελ. 16. Διαστ. 14,0×10,0. Βλ. Α. Ν. Π[ΟΛΙΤΗ], Ἑλληνικά 12 (1952) 440.

όπωςδήποτε στο πρώτο μισό του 17ου αιώνα, άγνωστο αν μόνο από παρανόηση ή και από σατιρική διάθεση. Πάντως ο εκδότης που έκανε την αλλαγή πρέπει να γνώριζε την παλιά συνήθεια σε έγκώμια και επίγραμματα που άπευθύνονται προς Νικολάους, να έτυμολογῆται επαινετικά τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ νίκη. Δειγματοληπτικά αναφέρω ἀπὸ τὰ ἄπειρα παραδείγματα: Τὸ περίφημο ἐπίγραμμα τοῦ Μάρκου Μουσούρου στὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ Μεγάλου Ἑτυμολογικοῦ (Βενετία 1499), στὸ ὁποῖο χαρακτηρίζεται ὁ χρηματοδότης τοῦ ἔργου Νικόλαος Βλαστός ὡς νίκης ὁ φερώνυμος· καὶ συνεχίζει τὸ ἐπίγραμμα: *πέλοι γενετῆρα χορηγοῦ / μὴ δίχα μαντοσύνης οὔνομα παιδὶ θέμεν / νικῶ δ' ἀντιπάλους.* Ἐργότερα, στὴν Κατήχηση τοῦ Νικολάου Βούλγαρι (Βενετία 1681), οἱ ἐκδότες ἀδελφοὶ Γλυκεῖς προσφωνοῦν τὸ συγγραφέα: *Αἰνέσατε, Μοῦσαι, Νικόλαον, ... ἄνδρα φερώνυμον νίκης ... ὅθεν καὶ Νικόλαος τοῦνομα ἀένναον αἴρεται νίκην.* Σὲ ἄλλη ἔκδοση τοῦ ἴδιου βιβλίου (ἐπίσης Βενετία 1681) ἀνταποδίδει τὸ φιλοφρόνημα ὁ Νικόλαος Βούλγαρις: *Πρὸς τοὺς πανεντιμοτάτους ἄρχοντας καὶ ἀδαιρέτους ἀδελφούς Νικόλαον καὶ Λέοντα Γλυκεῖς, τοὺς ἐξ Ἰωαννίνων, ἐπίγραμμα τετραστίχον.*

*Νικόλεως νίκος, νικός τε Λέων, ἄρα φαίης
νίκεια, ἄθλα ῥύδην, ἀμφοτέροισι πόθεν;
Γλυκέες ἄμφω· ὡς δὲ μελίττης στέμματα φαίνει,
κέντρον ἄρ' ἠδὲ μέλι, νίκεια τῶν Γλυκέων.*